

Gábor Miklós

AZ 1976-OS NAPLÓBÓL (III)

Június 15.

Itt, a Kútvolgyiben különben mintha szanatóriumban élnék. Elképzelem Hendrikjét, ahogy végighajt az ismert utakon, a liftet, a lakást, sétáját Jimmyvel: mindez valószínűtlennek tűnik. És egy icipicit tán ijesztőnek is?

Találkoztam igazi régi nagyokkal; igazi kapcsolatom nem volt velük. Utánuk kezdődött az én világom. Három ember érdemel említést: Major, Ádám, Latinovits.

Major örökké nyugtalanított. Latinovits már másik generáció, vele mint a jövővel is konfliktusom volt. (Milyen szorosan követte az ő sikerszériája az enyémet: egyik király a másikat. Hogy szeressem hát?) Az ő sikere politikai siker volt (én a politikára mint színész ráfizettem). Talán ezért féltékenykedtem rá leginkább.

Ádámmal talán politikai harcot folytattam. Hármójuk közül ő a legkevésbé művész. (Mindhárman politikusok.) Mint ellenfél a legveszélyesebbnek bizonyult.

Részben mert a számomra legveszélyesebb csábításokat testesítette meg. (Ez a csábítás a visszahúzódsága vagy a gyávasága vagy a székszisé és érzelmességé.)

Eldöntetlen kérdés, vagyok-e valami. Ez gyakorlatilag: kinek higgyek? Azoknak, akik elhivatottnak tartanak vagy azoknak, akik „átlátnak” rajtam.

Major szörnyeteg, de színész. Pályafutása a kivégzések és forradalom idejére esik. Latinovits a vonatkerékek alatt végezte. Ádám azonban a konszolidáció embere. És az én Hamletem a konszolidáció egyik legnagyobb (nem csak színházi) sikere volt.

Párttitkárkorszakom? Miért nem foglalkozom ezzel? Mert akkor nem írtam naplót? Azért nem írtam, mert a hazugság világában éltem. Ez csak nyomósabb ok, hogy most foglalkozzam vele. De visszariaszt, hogy nyilvánvalóan nem lenne örömöm benne. (Azután meg: nekem se emlékezetem, se fantáziám, csak a naplóm.)

Elhiggyem, amit Szentkuthy mondott? (Hogy partnereim és ellenfeleim nem méltók hozzám? Ahogy a könyvemben szerepeltek. És itt nyilvánvalóan Ivánt is a „nem méltók” közé sorolta: ezt pedig nem fogadhatom el tisztességgel.) Ha ezt elfogadnám, nyilván erőt adna.

Támaszaim: Hendrikje – Iván – Vekerdy Tamás – Szentkuthy. (És – fura módon, anélkül, hogy tudna róla – a távolból: Vekerdy László.) Illés Endre? Ő legegységelműbben dicsért mindig, aki gyakorlatilag íróvá tett. De neki sose hittem volna el, hogy valóban író is vagyok.

Lehetnék „okos”, lehetnék „művész”. Csakhogy én viszolygok a „művészet”-től. Azért meg nem írnék, hogy „okos” legyek.

Van itt egy színházi történet is. A Cannes-ban ünnepeelt Töröcsik Mari; a „rég nagy”,

a „Bajor-utód” Ruttkai Éva; a kitörni nem tudó Éva; a vidéken vergődő „becsületes” fiatalok; egy világ haldoklásának szomorú története és a talán reménytelen kísérlet, hogy valami megszülessen, ami még nem volt.

Mert amit ezekben a „színházi vitákban” nem mondanak ki, holott megérdemelne néhány pontos mondatot: a „mai színház” csak a régi pesti színház lezüllött változata.

Június 17.

Járógyakorlatokat kezdenek velem. Tapintatosan kissé pesszimistább jóslatokat is jeleznek:

1. Hat hét gipsz, egy hét tüdőembólia, három hét kórházi fekvés után még kb. egy hónapot itt kell töltenem.

2. Lehet, hogy augusztus végén – nem előbb – próbálni kezdhetem a Gergelyt, de át kell állítanom az elképzelésemet egy többnyire ülő figurára.

3. Előfordulhat, hogy a bal lábamra többé nem tudok normális cipőt húzni. (Mindig a könnyű mokaszinokat szerettem – ennek vége.)

4. Hendrikjének mindenféle gondjai lesznek még velem. (Pedig éppen most anyja is betegeskedik, ő is a lábával.)

Az egészségből egy másfajta életmód körvonalai. Öregszem? Nos, igen. De egy újfajta magatartás előnyei is talán... Az írás szinte kötelezővé válik, többé már nem lesz amatőrködés.

Ezekkel a gondolatokkal együtt a kényszer, hogy ezt a Pozsgay nevű urat, aki most a színházi ügyeket intézi, bekéresse magamhoz. Talán még sikerül valamit... Ámbár: a beszélgetések? Egyszóval: a kétes jóslatokra először nem levertséggel reagálok, inkább új tervekkel, mintha a kényszer új lehetőségeket ígérne... talán a világ az egy kis sé alaktalan bal cipő láttán elfogadja, amit nem fogadott el egy mindig gyerekesen kacérkodó, mindig mosolyogni kész figurától.

De ne felejtse: ez csak egy szereplehetőség. Kihasználhatod, de ne vedd túl komolyan, ne hidd el túl hamar. Elvégre a tehetetlenség kényelmes is – és te ezt a kényelmet már hónapok óta *élvezed!*

Körmendi Jancsi.

Kazimir (nála vendégszerepel most) „összinte barátsággal” érdeklődött, meglátogathat-e; sajnálkozását fejezte ki, hogy „összekülönböztem” Ádámmal, megemlítette, hogy ő úgy tudja, Ádám gesztust tett felém, darabot is küldött elolvasásra, szerepet ajánlott; ő reméli...

Részletesen elmeséltem szakításom történetét a Madáchcsal.

Amikor Körmendi elment, Hendrikje: – Jól tetted, hogy mindent így elmondtál. Jancsi tán továbbadja.

– Gondoltam rá.

Június 18.

Roland Barthes néhány oldal szövege a *Nagyvilágban*.

Különösen első olvasásra hoz izgalomba. (Amikor még sok helyütt nem is értem.) Hiszen ha lehetne csak mondatokat írni!

Újabb az írással is úgy vagyok, mint a színjátszással: csak az érdekel igazán, ami lehetetlennek látszik.

Fuldoklom saját naplómban – túl sok. De már tudom, hogy e nélkül a napló nélkül létezni (írni) se tudnék. Csodamasinériákról álmodozom, amelyekkel kezelni tudnám ezt a töméntelen szöveget.

Ugyanabban a *Nagyvilág*ban egy igazi napló: Claude Mauriac. Ez az, amit magamban is unok. És ráismerek a lelkes értelmiségire, a gyávaság és hősiesség kusza keverékére, a vágyra, hogy a tömegbe olvadhasson, a fegyelem tiszteletére, a látszólagos kockázatok lányos izgatottságára és mindenekfelett az állandó lelkiismeretre, amely végül majd valamelyik „önfeláldozó” táborba hajtja. Ott aztán majd megtanulja, mi a magyarak istene! Ott aztán majd tapasztalja, mire képes a „lelkiismeret”.

Egyszóval sok idő kellene még. Ezért aztán komolyan és szívbeli fogadalmakat téve hallgatom végig kiváló főorvosom intelmeit a dohányzás ártalmasságáról. Mintha ebben a pillanatban a munka jobban hiányozna, mint a dohány.

Reggel beállít Kálmán Gyuri – fehér szakállal! („Szerelmes vagyok, és a férj is szakállt hord. De az övé barna.”) Egymás előtt szerepelünk, egymás szavába vágunk, az egész arra jó, hogy lejárássam magam – no de ő is magát. Vannak ilyen kapcsolataim. Mi a fenének kellett felvágnom vele, hogy tüdőembóliám is volt? Még azt is mondtam, hogy úgy érzem, legalább harmincévi munkám van hátra. Nyilván azt akartam elérni, hogy csodáljon.

Különben is: hogy mit szerepelek össze itt az orvosoknak és nővéreknek is!

Június 19.

Valamikor azt ígértem Évának, hogy én mindig mellette fogok állni. De most már nem tarthatom be ezt a régi ígéretet. Annyira messze kerültünk egymástól, annyira közel került hozzám a másik Éva, hogy ez az ígéret most inkább csak mint elvont morális kérdés merül fel bennem. Úgy értem, hogy ezt a kérdést nem is kíséri semmiféle őszinte érzés. Az utóbbi évek amúgy is leszoktattak arról, hogy önmagamot marjam – talán mert közelebb kerültem önmagamhoz. Nem kiábrándulás ez, sőt. Az a gyanúm, hogy Éva maga mindig is sokkal inkább úgy látta a dolgokat, mint én most.

Tapasztalataim nem győztek meg arról, hogy gonosznak kell lenni, de arról igen, hogy realistának. Gazember is *realizmusból* nem leszek. Amennyiben önmagamat is realitásnak tekintem. Tapasztalatom szerint a gonoszság eredményei nem különbek, mint ha rendes fickó maradok. Amellett tudom, hogy csak a támadhatatlan alaptételekben – azt mondhatnám: az ösztönös erkölcsi tételekben, és ezek minimálisak – egyezik véleményem a többi emberével arra vonatkozóan, hogy mi a jó és mi a rossz.

Június 21.

Nehéz hétvége után ma nappal is tudtam aludni, sőt kezembe vettem a nagyollót, hogy „1954”-et vagdosni kezdjem. (Lábam az utóbbi két napban visszaesett.)

Hendrikje minden délben és este beállít, gyakran egy-egy csodálatos virágcsokorral, ha hátamra fekszem, épp a látóteremben üdítenek. Valószínű, hogy az ő élete most nehezebb, mint az enyém, és éppúgy nem létezik igazán.

Alig beszélünk. Néha a tévét nézzük. Vagy hallgatjuk némán az ablak előtt álló nagy fa csendjét.

Élettársam. És egy még mindig meg nem halt remény. Soha nem érzékelttem, éltem ennyire egy ember *jelenét*. És még ezen túl is valami.

Lehet, hogy ősszel nem tudom eljátszani a VII. Gergelyt. Lehet, hogy Pozsgay rövidesen meglátogat.

Közben megérkezett a nyár. Este kilenc óra van – és hőség. A hírek szerint tegnap csúcspont volt a Balatonnál. Én meg hónapok óta béna vagyok. Még tavasz volt, amikor eltörtem a lábam: közben felhők jöttek-mentek, a hőmérő is járt le meg fel. A lábam nem bírta jól a terhelést, amivel az orvosok próbára tették. Fekszem ebben az ágyban. Igyekszem kevesebbet dohányozni.

Hendrikje nem engedi, hogy megcsókoljam a mellét: – Még nem szabad... hátha nem szabad...

– Az orvosokat mégse kérdezhetem meg...

– Egy hét múlva, jó? – És mielőtt elmenne, kiragyogva a csóktól és a tudattól, hogy vágyom rá: – Ugye, milyen egyszerű? Jövök-megyek, mint egy háziasszony, hozom az ennielőt, a könyvet, elintézek ezt-azt, aztán egyetlen csók és azonnal...

– Még mindig olyan szép vagy, mint voltál a fehér köpenyben?

(Amikor még otthon feküdtem a törött lábammal, egyszer belépett a szobába, és elöl végig kinyitotta fehér köpenyét.)

Hogy lehetne a „szenvédélyt” (mert éppen ezt kellene, éppen ezt!) megszabadítani a pátosztól?!

Június 26.

Major (és a szovjet avantgarde ugyanúgy) mibe döglik bele? Hogy túlságosan is összefonódik a társadalommal, arra reagál, és a társadalom „tünete” is (mégiscsak Marxnak van igaza?) – a társadalom azonban előbb-utóbb, megszokásból, üzletből, politikai célszerűségből befogadja, kisajátítja, felszívja és eltünteti, divattá teszi. (A társadalom ezt tudja legőszintebben tenni a művészettel, és jól teszi, a művészet így válik az emberiség hasznává. Ennél többet nem kívánhat: amikor beleolvad a divatba, mindennapos használati eszközzé válik.)

A forradalom egy *igazi konszolidált* társadalomra vágyik!

Mit várhatok ezektől a fiataloktól? Az elnyomás túl erős, a tájékozatlanság túl nagy, ők se lehetnek mások, mint a rossz lelkiismeretű társadalom kuruzslói.

Ezért nekem kell, muszáj írnom! Valamit kell kezdenem a naplómmal, mely talán több, mint irkafirka.

Június 27.

Naplóm „feldolgozásának” néhány problémája:

1. 1954-ben kell kezdenem, ami előtte van, egészen más szellemi feladatot jelentene, tudniillik abból az időből nincs naplóanyag.

2. Kérdés: mi lesz az írás szabadságával? (Örömeivel?) A szabadságot csak az ítélet előzheti meg. (Különben az írás pusztá vágykielégítő fantaziálássá süllyed.)

Hendrikje időnként előveszi régi fényképeinket, például azokat, amelyek „szakítá-sunk” után készültek Balatonmárián. Az én emlékeim sose lesznek az ő emlékei. De mintha az ő emlékei jobban megközelítenék, amit szívem szerint én írnék meg, amit én úgy szeretnék „megírni”, mint saját emlékeimet.

Vágyam arra, hogy írjak (pl. vágyam egy Cherubinra, akinek természetesen nincs férje), éppoly erős, mint a kritikám (pl. hogy Hendrikjét az életemben mi előzte meg, hogy milyen állapotban voltunk mindketten, amikor találkoztunk) stb. Ez az ellentmondás mozdulatlaná tesz.

Június 28.

Valószínűleg még a júliust is kórházban töltöm.

És minden este eljön az este.

Odakinn kánikula.

Az ágyam: nem tudok úgy elhelyezkedni benne, hogy igazán írni tudjak.

Július 10.

Még mindig a kórházban. De már sétálok. Tegnap már egyedül gyalogoltam ki a klóra.

Nem is rossz. Hendrikjének most nehezebb lehet, mint nekem. Én már kihasználtam ezt az időt.

Hendrikje: nincs igazán kedve, hogy színésznő legyen. Tegnap Trokán és Detti látogattak meg, egyenest a jugoszláv tengerpartról jöttek, csodálatosan szép barnán, az örömtől és fájdalomtól elállt az ember lélegzete, ahogy beléptek, olyan fiatalok, egyenesek és szálasak voltak. És miután elmentek, Hendrikje: – Most mégiscsak kedvem jött, hogy játsszak. (Ti., hogy együtt legyen ezekkel a fiatalokkal.) Én mégis mintha azt látnám, hogy „feleségemben” hogy halványul el a színésznő, hogyan kanyarodik vissza asszonyőseihez, hogy az én betegségem és a vele járó mindennapos gond – ez mintha elégedettebbé tenné őt, mint a színészet valaha is (bár néha rajtaérem egy-egy gesztusában, arca egy-egy elengedett pillanatában a szomorúságot és ingerültséget is, az asszonysors tüneteit – bár ritkán). Asztalomon mindig csodálatos virágcsokor áll, ahogy ezeket elrendezi, ahogy egy-egy felesleges vagy fáradt levéltől megfosztja a ruganyos szárazakat – mintha ebbe a tevékenységbe sűrűsödne életének esztétikuma... egy szóval: Natasa – Pierre mellett?!

Hallgat, továbbra is hallgat, ha szól, okosakat az orvosoknak, nővéreknek, néha náluk jobban tudja, mi kell az én elfuserált lábamnak... Hol vannak az őrzöngő hisztériák, amelyekkel az én „felszabadítási” műveleteimet kísérte? Egyszerűen *fiatal* volt. Fiatal, szerelmes és éhes az életre. Ő egyértelműen úgy emlékszik arra a korszakra, mint a

gyönyörű ifjúságra – és az is volt, hisz (ez már valahogy jellemző rám) az *ő emlékein* keresztül én is mindjobban látom ennek a „korszaknak” fényeit. Az ő szemében az én poklaim a szerelem virágoskertje voltak. Most ágyban fekvő, kiszolgáltatott beteg vagyok – és ez talán neki a legjobb: gondoskodhatik rólam, valahogy végre ő az úr?

Ruszt tegnap levett a lábamról: bejelentette, hogy jövőre egyáltalában nem rendez, elsősorban „főrendezősködni” fog, meg akarja ismerni társulatát és két új rendezőjét. Időre is van szüksége, hogy megújuljon. Ez az elhatározása ismét bizalommal tölt el. (Hendrikje a kórház kapujában találkozott velem, átadta a leveletemet, amit Eörsi- stb. ügyben írtam neki.) Ruszt meglepett és jól lepett meg. Elkerülte a vermet.

„Cirkusz”. Durva arcú artistanő büszke valaga. Lebbenő hajú pici lány hatalmas paripán. („Ilyen voltam!” – kiált fel Hendrikje.) Női combok. Erőművésznők. Az artisták mossák a fehérneműt a sátorkötelek közt, lavórban. Érzékiség? A test – a test! Egyszerre szól mindenről, mesterségemről, gyerekkoromról, ordináré és költői jelenlétemről, mindennél jobban felizgat, tanít és lázba hoz: a cirkusz! Tigrisszelídítő és tigris: szem a szemben...

A Jago-korszakot dolgozom fel 1965-ig (véletlenül ezek az oldalak kerültek be ide a kórházba). És változatlanul: Casanova, C. C. és M. M. (Ez is cirkuszi világ!)

Július 12.

Úgy látszik, gyógyulok.

Holnap házassági évfordulónk, a negyedik.

Nem tudom, milyen asszony a feleségem. Nem tudom, milyen a házasságunk. De mindennap látom, hogy asztalomon a virágcsokor – a kéz apró, gondos, de biztos kis mozdulataitól – újjászületik.

Innen most átrendeződik a múlt. (Ez fájdalmas is.)

Nem tudom, milyenek más asszonyok. De titokban meggyőződésemmel, hogy ilyen több nincs.

Július 13.

Itt a kórházban megszoktam, hogy órákon át semmit se csinállok, csak gondolkodom és álmodozom. Ez annyit is jelent, hogy ismét „írok” – vagyis hogy dolgozik az olló és ragasztó. Ha arra gondolok, hogy „otthon” – akkor úgy képzelem, hogy majd otthon össze tudom egyeztetni a lusta álmodozást és a színházi munkát.

Itt megkímélnék a gondoktól; az „önmegtartóztatás”; a biztosított egyedüllét és semmittevés; a kényeztetés (orvosok, nővérek fensőséges, de mindig tisztelettudó és *közönyös* gondoskodása – a személyi érintkezés hiánya, mintha csupa tökéletes angol inas volnának, „My man Jeeves”!) – nem tökéletes? Hendrikje szabályos időközökben bejön – akkor se követel semmit, csak értem van. Gyerekszoba: ez egy gyerekszoba! Tulajdonképpen „mindent szabad”. Valami kis fegyelem is (pl. a reggeli torna), icipici munkácska is néha, semmi fáradtság – ismétlem: gyerekszoba!

Hendrikje is megvédett attól, hogy neki kelljen megszabnia életvitelemet. Alárendelte magát a célnak, hogy engem megmentsenek. Az volna jó, ha így rendelné alá magát a célnak, például, hogy írni tudjak és időnként játszogassunk. Őszinte hálát éreztem mindenért, de a tény mégiscsak tény: önző egy élet ez így. Álmodozni és gon-

dolgozni szinte kötelező volt, néha órákig formálódott egy-egy gondolat. Hendrikje szelíd volt, hisz biztonságban a magáénak tudott. Tulajdonképpen belekóstoltam az életformába, amelyet otthon is ki kellene alakítanom, ha el akarom végezni a dolgom. Visszaéljek azzal, hogy ezután vigyáznom kell magamra? Hendrikjét talán még sose láttam ilyen hosszú ideig, ilyen egyenletesen derülnék. De nem törvényszerű-e, hogy a maga céljait és követeléseit előbb-utóbb szembehelyezze az én önzéssel? Nem áltatom magam: ha majd kikerülök a kórházból, a dolgok ismét komplikálódnak majd. Csak el ne felejtsem, hogy mi kell nekem, hogy mi az, amit „a Tigrisek szeretnek”.

A látogatók – egy-két kivétellel – csak negyedóráig érdekesek. Ha Hendrikje itt van, az mindig jó – rendszerint alig várom, hogy a többiek elmenjenek és kettesben maradjunk.

Nem tudom, leírtam-e ide („ide”: ez a naplóm. Több mint húszévnnyi irkafirka, életem kísértete – „ide”): Vekerdi László azt mondta az *Árnyék* elolvasása után: „Szentkuthy olyan, mint Gauguin, Gábor meg mint a Vámos Rousseau.” Dicsért, de annyira megszoktam, hogy „okos” vagyok és „intellektuális”, hogy először nem is értettem igazán ezt a dicséretet. Ma már értem. Ha egyáltalán író is vagyok, csak úgy, mint ahogy az a csudabogár műkedvelő (?) volt festő. (És – mindinkább gyanakszom – ez még mint színészre is érvényes rám!) Valamit *véletlenül* eltalálok, ha eltalálok valamit. Valami kapcsolat van köztem és bizonyos áramlatok közt – a „korom” között (hisz gyerekként „fedeztem fel a *Prae-t*) –, de nem igaz, hogy ezeket az áramlatokat én valóban „értem”. Olyanoktól tanulok, akiknek legfeljebb minden harmadik sorát értem. Ez áll az írókra éppúgy, mint a fizikusokra vagy biológusokra. Csak „külsőleg” használom őket, megfürdöm bennük, de nem tudom megemészteni. A színészetemben se volt „mesterm” (hacsak nem minden színész, akit valaha láttam), ott is csak vaktában csinálom, amit csinállok. Egy író, aki ilyen keveset tud a nyelvről – még a grammatikáról is! –, nem gyanús? Műkedvelő vagyok, ráadásul egy műkedvelő világban, ahol még én is profinak látszhatom néha. Egyet azért tudok: a magyar prózaírók legfeljebb oldalakat tudtak írni. Annyi meg néha nekem is sikerül.

Jó, étellel teli reggel után egy összeomló nap.

– Maga jó tornász – mondta a tanárnőm reggel –, mert tud koncentrálni.

Engedélyt kapok, hogy holnap tusolhatok is.

Hendrikje délben szép virágokat hoz, mint rendszeren, én odaadom neki tegnap este és ma reggel írt levelemet. Aztán indul a fodrászhoz, hogy levágassa a haját.

Ebéd után kimegyek a klóra kakálni! (Az utolsó néhány nap vívmánya, hogy már nem kell a szobaklót használnom.) Nehezen megy, egyetlen kemény darab préselődik ki belőlem, hosszú erőlködés után. Az első papírt megnézem: véres? A csészében nincs nyoma. Lehet, hogy csak a fekete cseresznye nyoma ez, az előbb azt ettem, a kezemen ragadt belőle egy kis nedvessége? De túl ijedt vagyok. Elvégre az egész egy csepp vérrrel kezdődött fogmosás közben! Kimerülten térek vissza a szobámba. G. – ilyenkor pedig nem szokott már itt lenni – benéz a szobámba: „Bagózunk, művész úr?” és „Van-e valami újság?” Nem, semmi, nem merem említeni a végélményt. De kimerült vagyok és ideges egyszerre. Aludni kéne, kérek a kis sárga nyugtatóból, de nem használ. Félek. Nem tudok elaludni. Nyúlkálok a fenekem körül, nézem a kezem: semmi. Elvégre belülről is jöhetett... Gépelni kezdek.

(A „Jago”-fejezetet dolgozom át.)

Kettesben bevallom Hendrikjének, hogy nem vagyok jól, de a vérről neki se beszélek, majd kiderül. Séta közben a bokám fájni kezd, első igazi fájdalmam az egész nyavalyám alatt, elmúlik, visszatér. Fullasztó meleg nap volt, de amíg sétáltunk (a szoktnál jobban szédültem), jött egy kis szellő. Szerettem volna örömet szerezni Hendrikjének, úgy szerettem volna! Új frizurájával olyan szép, elragadó! De hova tegyem elmúlt életemet? Fájó lábamat? Félelmemet? Hogy rejtsem előled, amikor te rám figyelsz, és mindent észreveszel? (Még azt is megkérdezte: „A székleted nem volt véres?”)

Július 16.

Tolsztoj (a *Háború és béke* a tévében, folytatásokban) lehetetlenné tesz. Pedig semmi más nem számít.

Július 20.

Tegnap G. adjunktus: lehet, hogy a lába már meg is gyógyult. Most kezdik bevallani, hogy milyen életveszélyes állapotban voltam. Ilyen lábat ritkán láttak, tán ha egyszer, és akkor műteni kellett stb.

Egész Európában és itt is, ebben az országban, szárazság. Az üzletek kiürülnek. Iván szombaton látogatott meg, rossz állapotban, de annyi ereje még volt, hogy néhány tanácsával kihúzza a vízből készülő interjúmat.

Az én szobám aránylag hűvös. Lelkiismeretes, jó beteg vagyok, külön szobában. (Amikor elmegyek a női vécé előtt, mindig iszonyú bűz csap meg – bűdösebbek, mint a férfiak?) Nap mint nap, milyen hosszú ideje, eltalálom a jó hangot, a jó szót mindenkivel, újra meg újra megkedveltetem magam az orvosokkal és nővérekkel. Hogy értem én ezt! – ámulva figyelem magam.

Könyvem – különben is uborkaszazon van – észrevétlen. A kiküldött példányokra udvarias válaszokat kapok (pl. Vas István). (Ha amatőr vagyok – akkor miért ne történe így, nem igaz?)

Hendrikje rendíthetetlen és csodálatos. Mintha mindent kibírna (és mennyit kell bírnia ebben az apokaliptikus hőségben!). E pillanatban inkább itt maradnék, ebben a védettségben. Mit kezdek majd a világgal? (Eközben – hisz élő szervezet vagyok – engedelmesen és buzgón mindent elkövetek, hogy minél előbb meggyógyuljak.)

Iván remek tanácsa az interjúmhoz: „Ne csak a legintelligensebb legyen, de legyen pletyka is, hisz csak az az érdekes!”

Gépelem az 1956 körüli naplót, ez a „történelem”. És álmodozom a másik témámról, a Casanova-naplóról.

A tévében *Duda Gyuri*-emlékműsor. Fiatal színészek Brecht-stílusú songokat énekelnek, és felvonulási táblákon viszik Major, Gobbi, Gellért képeit. Nem tudok jó szívvel emlékezni rá, hogy kapcsolatban voltam azoknak az időknak a mozgalmával. Hisz végül is kimaradtam. Interjú, könyv: valahol a margón van csak, sikerem meg egy színész megérdemelt sikere, annyi és nem több. És a „mai fiatalok” (Szász Péter rende-

zésében) Majorék arcképét emelik fel. (Jó, tudom, én meg a kecskemétiéik közt vagyok.) A „veteránok” érzelmesen emlékeznek hősi múltjukra. És igaz: ők mégis csináltak valamit. Legendájuk van legalább. És az én könyvecském? „Mulattató” – vagy mit is írt róla Vas István? Igaza van.

Július 22.

Gyógyultnak jelentettek ki, most már csak a teljes rehabilitáció miatt tartanak még itt. Holnap kivisznek úszni a Lukácsba. Nem Hendrikje – ő a lakást és a könyvespolcaimat rendezi át, hogy új rend várjon majd otthon. Már mennék. Bal lábam dagadt. Bájos vagyok mindenkihez, és azzal a koncentrációval tornászom, amivel mindent csinálni szoktam. Délután egy kibírhatatlan újságírónőnek írt – nem adott – interjú ügyében tárgyalok. (Azt nem vállalhattam, amit a nő összehozott.) (És amit most csinálok, azt vállalom-e? Csömör fogott el. Tudom, hogy újra feltámasztják a sematizmust. Még ha Ádámot nem fogadhatom is el. De minek jártatom a számat, mikor a dolog mind kevésbé érdekel? Dolgozni szeretnék végre, igazán – végre lenni! Szentkuthy is válaszolt a könyvemre néhány sort, ez jólesett. Ilosvay Kati is itt volt. „Janicsár, az a híre”, súgta oda, amikor Pozsgay minisztersége szóba került. Pozsgay Ruszt pártfogója. De úgy érzem, itt végzetesen el van packázva valami. Ja igen, és a lábam dagadt, dagadt is marad. Ezután vigyázni kell majd. Ezt is el kell fogadni, ezt a betegszobát is, énkegyelmességem lakosztályát. Mosolyogj. A medikusnő, aki holnap az uszodába visz, Komócsin Zoltán lánya. Soltész, a remek professzor, szintén kutyatulajdonos. Végigkomédiáztam itt ezt az egész kórházi korszakot. Ismét eladtam magam a világnak. Mindig undorom van, ha kiadok egy nyilatkozatot. Undorom van ettől a költőcske-újságírónőtől is, aki itt adta a bankot. Másként nem lehet élni? Hendrikjét szeretem.

Olyan ember leszek mostantól, akinek bal lába vastagabb és vörösebb, akinek vigyáznia kell bizonyos különös dolgokra, amikre másnak nem kell vigyáznia. Nem bánom. Jó, vigyázok. Ha lehet.

Fél tizenegy felé kísértálok, elbeszélgetek a fiatal ügyeletes orvossal erről a G.-ről. A kolléga dicséri: jó, ügyes orvos, többre vihetné, de a nők után szaladgál. Aranyifjú? Lehet, hogy rendes ember, csak – mondjuk – modortalan? Az ügyeletes orvos szobájából felhívom Hendrikjét: „Isten éltesse!” – mert holnap születésnapja van. Ettől megnyugszom. Hendrikje hangjában is öröm, hogy felhívtam. Ha kikerülök innen, a Casanovát fogom írni és nem cikkeket. Karácsonyig semmi komoly feladatomból nem lesz. Szegények leszünk. Csak ne érezzem ezt az undorító érintést ilyen közlelő, ennek a világnak az érintését, valószínűleg nem is tudom igazán, milyen világban élek.

Július 23.

Délelőtt valóban elszállítottak (fekete állami kocsiban) a Lukács uszodába. Fehér köpenyes ápolónő, illetve medika kísért, a nemrég elhunyt Komócsin Zoltán, a nagy pártfőnök lánya: igazi úrilány, ez kellemes.

„Egyik kollégám, Körömdi János, ismeri, ugye, együtt járt iskolába az édesapjával” – mondom neki.

Esett az eső, kevesen voltak az uszodában. A kisebb medencében úszkáltunk. (A leányzó középiskolás korában versenyző volt, ettől gátlásaim lesznek.) Az épület ugyanolyan bájos, mint évekkkel ezelőtt, a sötétsárga falak közt az öreg fák, a kabinsorok. És – hogy

esett az eső – alig lézengett néhány törzsvendég. Az ápolónő mögöttem lépdelt a medencébe a lépcsőn. – Vigyáznom kell. Ha valami baja esik, akár vissza se menjek! – Nagyon jólesett a víz, ámbár – ha mástól nem, hát a fiatalságától és a sportolói előéletől szép kísérelőnő zavart. Miféle hülye kényszer, hogy nekem ezekkel az orvosokkal és ápolónőkkel foglalkoznom kell? Hisz igazán szívesen abba hagynám ezt a bájmosolyt. (Egy kis keep smiling!) Mogorvának lenni! Mily jó lenne! Hát akkor miért nem? Hendrikje jó lenne itt, de ő a dolgozószobámat csinálja, ahol majd üldögélek és írok, ahol időnként majd fel kell állnom és sétálni egyet, mert a sok ülés árt a lábamnak... ahol majd talán erről az uszodáról írok, ahova annyi év után most úgy kerültem vissza, hogy az egyik lábam duci, a másik pizskafa. (De külön kocsit hozott – nem egészen szabály szerint –, és külön ápolónő kísért!) Megírnám ezeket a fákat, a medencét a néhány ideoda úszkáló fejjel, az úszómestert is... És – pusztán rutinból? – elgondolkoznék közben valóban a Lukács uszoda intézményén. Közben izgatott is vagyok. Úgy teszek, mintha csak azért bírnék oly keveset úszni, mert a betegség legyengített.

Lefogytam. Keveset eszem, és mindennap jól meg is tornáztatnak. Keveset alszom is, hajnalban már tusolok, soká nézem a tévében az olimpiát. Mostani súlyom talán olyan, mint a Henrik idejében volt, akkor jól állt.

Délután Vámos Laci látogat meg. Erőteljes, kedves, beérkezett, megnősült, karácsonyra gyereket is várnak. De ma is rokonszenves, olyan, amilyen. Majoros is eljön. Ő is az, aki. Aztán Hendrikje, de csak rövid időre, megy vissza dolgozni. És közben ismét Szentkuthyt olvasok. (A *Szilveszter*-kötetet, benne Ferkó lánya.) Erre a táplálékra időnként szükségem van.

Ez valahogy izgatott nap volt. A vízajtó is kimerít, mégse nyugszom, alig alszom. Élet mocorog bennem vagy az ellenkezője? Tőlem függ?

Július 28.

Ruttkai Éva itt ül kórházi ágyam lábánál, fekete ruhában, sápadtan. Nagymama a kis asztal másik felén, maga elé néz. Éva néha szándékosan lehalkítja a hangját, hogy a mamája ne hallja, mit mond. És egyszerre elsírja magát: – Annyi csalódás, annyi szép álmom megsemmisülése... megölték... Ha Mami élne! Most látom, hogy ki volt ő. De akkor is tudtam, én akkor is tudtam! Hogy megértene ő most! Juli olyan, mint ő volt, olyan szép, olyan finom csontú. És közben a teste, mint egy keleti nőé... Mami is ilyen volt a barna bőrével...

Este, amikor ezt a látogatást elmondtam (miért mondtam el? úgy szerettem volna, olyan jó lenne megosztani, ha nem kellene mindig hallgatni, hiszen én nem akarok rosszat!), a másik Éva is elsírja magát, és mond egy mondatot.

– Mit mondtál?

– Gyere már haza!

Mikor elment és én egyedül maradok, ezt a kis elpityeredését megköszönöm neki egy levélben. Ezek a nők viszik a sorsukat értünk, talán nem is értik, de mindent vállalnak.

– Mind egyedül vagyunk – mondja Hendrikje. (Aki most *az én* Évám.) De miért nem tudjuk elviselni egymást?

És én, én miért vagyok olyan kemény? Mert az vagyok, tudom. – Könyved azért nem lesz siker... – mondja Muskát Laci.

Nem ezt várták tőlem. De Román Gyurinak ez a könyvem tetszik legjobban. (Mert „nem elemző”.) De nem is ez a baj. Hogy még most se lehet, most se tudom igazán... Nem ezt akarom mondani. Én most igazán lemondanék a hercehurcáról. Mit teszek majd, ha otthon leszek? Ott derül majd ki, mi volt betegségem értelme.

Augusztus 24.

Mióta a kórházból hazajöttem, életem rendje más. Ez a rend nagyjából megfelel nekem. A színház majd felborítja.

Iván: a tudat döntő szerepe, amit a marxisták nem vesznek tudomásul (pl. „elidegenítés”).

Ezzel kapcsolatban: magam dönthetem el, milyen műfajban fogok dolgozni.

Igenis *tudom*, hogy tragédiát vagy vígjátékot játszom. Igenis tudom, hogy milyen hatásra számítok. Igenis tisztában vagyok a karakterrel, a figurával, vagyis a szerep szokásaival.

(Szt. rendszer gyengéje.)

Maigret a maga sztereotípiái szerint keresi a gyilkost, a maga tudata szerint járja be a világot, a maga szubjektív szokásai szerint találja meg az objektív gyilkost.

Ha eddig ebben határozatlan voltam, most tegyek sokkal határozottabb döntéseket. Tudom, hogy mikor fogok „megrendíteni”. Erre törekszem!

Mit kezdjek objektíve az impresszionistákkal? Holott az én életemben csoda volt, a nagy realizmus csodája, az illatok és a varázslat művészete.

Gondolkodásunkat ki kell szabadítanunk rabságából, mely nem engedi, hogy eljussunk életünk örömeihez, holott ezeket átéljük és látjuk. Persze ezt az igényünket, hogy örüljünk, racionálisan igazolnunk kell. Egyetlen igazi vágyunk a „naturalizmus”, mint az impresszionistáknak vagy a reneszánsznak is.

Mit jelentenek *nekem* az impresszionisták? Például.

Augusztus 28.

Bevérzett szemmel ébredtem. Tegnap vállaltam először munkát (egy rádiót, Vészi Endre műveiből). Néhány napja úgyszólván megrendült világot élvező jó érzésem (tartott, mióta kijöttem a kórházból) – és íme, most itt van ez is. Mindig az orrom alá döngölik, hogy rab vagyok, beteg. Részletezzem ezt is? Nem, minek.

Október 1.

Tagankáék *Hamletje*.

Remek előadás.

Legjobban tetszett: a színészek (nagyyszerű színész király): igazán színészek, nem idealizáltak, nevetségesek (ahogy Hamlet tanácsait hallgatva bólogatnak, helyeselnek, közben nyilvánvaló, hogy róluk van szó). Közben a színész királynak nagy pillanatai vannak, tehát nem a ripacsok ilyenek, hanem a színészek, a legjobbak is.

A színjáték nem lelkiismeret-furdalásra kényszeríti a királyt, nem „átélésre”, hanem sérti, mert gúnyos.

A díszlet, a hatalmas mozgó függöny rendkívüli mozgékonyt tesz lehetővé (pl. a szellem beszélni kezd, és Hamlet anyja és apja lába előtt, a földön kuporogva hallja az első szavakat).

A szerepek újszerű értelmezése, merész realizmusuk és nagyszerű színészek (a királynő!).

NAGYSZERŰ TESTEK! Mindenki mindent tud!

Hamlet nagyszerű színész. Részleteiben hasonló logikával oldja meg a jeleneteket, mint én, de más, agresszívabb egyéniség, „rekedtebb”, nyersebb.

Ez egy társulat! (Nem is tudom igazán, egyenként melyik a legjobb.) A realizmus és a kísérteties merészségek együttese, a fantázia és a merészen használt naturalizmus.

Díszlet: a sír elől (valódi földdel) egy koporsó, amit időnként padként használnak – és a hatalmas textilből kötött függöny, amely minden irányban fordulni, haladni tud, tetszés szerint osztja a színpadot, átvilágítható stb. Egy-egy percben kísérteties élőlényként suhan. (Néha azonban kicsit túlteng.) Csupasz színpad, nagyon szép fal, rajta kesztyűk, néhány kard. (A függöny néha a láthatatlan hatalmat jelenti.)

Lázító és lázadó, szovjet előadás! Hamlet a fiatalság, nem a habozás, ebben a világban hiteles habozás nincs, itt a helyzet világos, itt támadni, rúgni kell.

Bizonytalanságaim: ismét egy „elintézett”, „megoldott” darab. Vagyis: a megoldás, a felfogás a fontos, az is marad bennem.

Szimbólumok.

„Elidegenítés”.

Erre én már nem vagyok képes.

(Viszont: Ruszt *tudná!*)

Ezt a darabot én sose játszottam, nincs hozzá több közöm, mint bármelyik darabhoz.

A protokoll túlságosan körülvevett, elszakított a színpadtól.

Hendrikje meg én jóképűek voltunk.

Ádám Ottó kissé túl udvariasan köszönt ránk. (Ott áll Huszti meg néhány más Madách-béli ifjú körében, a fiúk bársonyban.) Kalocsay Miki még csak nem is köszön (pedig őt kedvelem, nagyon hasonlít ifjú magamhoz). Ők külön csoport – Hendrikje meg én egy magányos pár.

A közönség ismét „liheg”.

Körülöttünk a hamis érzelmek lehetőségei.

(Itt vagyok én, „a Hamlet”, itt egy „új” Hamlet, féltékenység, érzelmesség, negatív, pozitív? Semmi!

Egy szaki néz egy jó előadást.

Egy ember örül, hogy ez a nő van mellette.

A szünetben jó, hogy megmozgathatom a lábam.

Az íróasztalomra vágyom.

Szívesen játszanék Kecskeméten jól, jól.

Csupa olyan érzés, amelyről nem tudnék beszélni, mert körülöttem nincs kapaszkodó. Kis derűs fáradtság és enyhe unalom, jóindulatú figyelem: ez az öregség?)

A színház előtt a Madách Kamara titkárnője, Cica, öreg kutyáját sétáltatja, éppen amikor a szünetben kilépünk levegőzni; ősszel nyugdíjba megy.

Mi hiányzott? Talán a *csend*. Nekem ez túl gyors volt. Ez hiányozhatott Ádámnak is. (Ő ehelyett elmondhatja a szöveget. Tudja, miről van szó, de nem elég tehetséges – *azt hiszi, hogy nem elég tehetséges?*) Ezek valóban azt hiszik, hogy *lehet* színházat játszani? Ez a legfontosabb abban, amit láttunk? És ezt meg lehet tanulni?

Meddig foglalkozom még közügyekkel? Ez az előadás az én magánügyem is. Itt volt, megvolt?

Október 2.

Ljubimovék után.

Mióta Kecskemétre mentem, az én lelkiismeretem nyugodt.

De ez a lépés csak azt pótolja életemben, amit nem adatott meg eljátszanom.

Lelkiismeretem nyugodt, de életem fordulatai legfeljebb kárpótlást jelenthetnek azért, amit nem csinálhattam meg mint színész.

Október 11.

Ilosvay Kati telefonál: – Én is mind többet gondolok apádra és anyádra, azon kapom magam, hogy mindenkinek róluk beszélek, magam se tudom, miért. És mindinkább apád... pedig ugye, Mamival jobb viszonyban voltunk... Fura, értékes, érdekes emberek voltak. Nem gazdagok, csak éppen jómódúak. És volt bennük valami nagyvonalú bohémság, bár nem voltak bohémok. Eszembe jut például apád... kora tavasz volt... egész nap ravaszítás mosollyal járkált a lakásban, valamit dugdosott, valami meglepetésre készült. Aztán este, a vacsoránál elővett egy gyönyörű zöldpaprikát! Akkor nagy ritkaság volt az kora tavasszal! Mi meg nekiültünk, felvágtuk és megettük a zöldpaprikát...

Míg Kati ezeket mondja, bennem: ettől a pár mondattól mintegy újra örökbe fogadom apámat, családomat.

Mégiscsak királyfi vagyok.

És: Hendrikje erről semmit sem tud, sose fog tudni, lehetetlen, hogy tudjon, mindez *eltűnt* – örület, de ezt nem lehet áthidalni.

Október 13.

Stuart Mária Kecskeméten.

Szép, tiszta előadás, melyet szép és tiszta szellem hat át. De valahogy „szerény”, kisigényű, bár eredeti.

A színészek, a karakterek gyengék. Az elképzelés is csak egy-egy ponton igazán... Például a lefejezés, Mária ájulása nagyon szép.

De legalább egy pillanatig sem emlékeztet a „fesztiválművészetre”, vagyis nem undorít az alázat hiánya.

Mégiscsak jól léptünk: a tisztaságot választottuk valami kétes helyett. Hogy viszem-e még valamire, nem tudhatom. De ez most nem is olyan fontos.

Hendrikje fogalmazta meg gyönyörűen – csehovian –: neki mikor volt sikere? Nem is hiszi, hogy az életben még egyszer igazi szenzáció lesz; de szeret és szeretik; tenni tud valamit; ez őt boldoggá teszi. És mire vágyunk? Mi az „áldás”? Nem éppen ez a boldogság-e? Valami, amit senki se rabolhat el tőlünk, amit csak mi magunk hajlíthatunk, tékozzolhatunk el.

Október 14.

Ismét Tagankákra gondolva:

Remek!

A függöny élete... a szöveg remek értelmezése... a szövegtől független szelleme az egész előadásnak és társulatnak... a színészek: néhány nagyszerű tehetség, de mindnél remek játékindelligencia, ami itt azonos azzal, hogy *egy* társulat. Itt ugyanarról van szó, bármelyikük játszik.

Nem várok *mást*. Ilyen előadás esetében nem szabad *mást* várni!

(Ha már húztak, húzhattak volna többet is, ahol Shakespeare gyenge.)

Reagálásaink:

lihegő lelkesedés (ugyanezek például nem ismerik fel a hasonlóan jelentékeny Rusztot), *az ellenfelek* mindig pontosan tájékozódnak, ezt is elutasítják, *vidéki reagálások* anélkül, hogy igazán „vidékiek” mernék lenni.

Cikkek: a Madách-korszakban írtam őket, ezért tétovák, túl komplikáltak, semmitmondók.

Tiszta lett a lelkiismeretem: ennél többet nem is mondhatok, ha valóban azt akarom, hogy tiszta maradjak.

Többé nem tartozhatom egy társulathoz, legfeljebb pártoló tag lehetek.

Valószínűleg túl vagyok a fénykoromon, nem hiszem, hogy meg tudom csinálni még, amire mindig vágytam, vágyom.

Talán még egy-két alakítás...

Ruszt is csak a magáét folytathatja.

Magyarázkodni már nem kívánok. Ez rendben van.

Szívesen gondolok a múltamra. Robi levele boldoggá tett. Ezért írok.

Bár mint „író” még magányosabb vagyok.

A kórház után, miután megszoktam, hogy élek, ismét szembe kell néznem a világgal, meg kell határoznom saját magatartásomat.

Október 22.

Kecskemét:

„Előadom véleményemet a Fábri-filmről, Trokán vitatkozik, én túldumálom, Trokán elhallgat, majd később, úgy mellékesen: „Jó film volt.”

Minek ezek a harcos felvonulásaim minden film vagy színielőadás után? Hisz ez csak „mozi”, „kulturált szórakozás”, napi emésztési- és kiszarnivaló.

Ha lezártam ezt a kötetet, többé nem szabad ilyesmivel foglalkoznom. (Bár be tudnám tartani ezt a fogadalmat!) Ez az ömlesztett, napokat és órákat kitöltő „kulturprogram” nem az én dolgom. Az életemmel kell foglalkoznom.

Felolvasom az *Oszlopos*-cikket Rusztnak:

okosat mond az írásaimról: mint a vers, át lehet lapozni, de csak egy-két helyen érzi, hogy viszik, vezetik.

Az új zenét is azzal vádolják, hogy nincs melódiája. Ezt kockáztatom én is, amikor független mondatokat és töredékeket rakok egymás után.

Valamiért Rusztnak se kellek, úgy érzem. De nem akarom meggyőzni semmiről, nem akarok lyukat beszélni a hasába.

November 13.

Egyheti tévzés után öregszen, fáradok, semmit se tudok befejezni, Szentkuthyt olvasok, hiába, fiatalon jobb volt.

Horvai egy mellékmondatban azt mondja nekem: „Aczél gyűlöl téged.” Az élve eltemettség veszélyei, de inkább már tünetei. Hisz élve el vagyunk temetve: ez a provincializmus. Ez ellen hadakozni: tünet, nem változtat semmit.

Hányszor érzem Szentkuthynál is, hogy csak kapálózik, a rögök a szájában.

November 14.

Miért nem írok naplót?

Mert életem teljesen átszorult a fantáziámba. Ahhoz meg nem vagyok elég tehetséges, hogy a fantáziámból élni tudjak.

Körülöttem a papírjaim, megmozdul a fantáziám, íme az anyag, de jó, tapasztalt magyar agyam (magyar + zsidó?) már a végén tart mindennek, mintha mindent tudnék, mintha már csak a testem élne tovább, de az is fáradtan, nincs ereje, hogy vitázzon a nehézkedés törvényeivel, a törvények nyelve száraz, a rendeletek és szabályzatok ízetlen anyaga itt az eredmény, még mielőtt hozzáfogtam volna.

Szesz és megfontoltság közt itt semmi sincs? Öngyilkosok vagy gyávák? Itt élni gyávaság?

Tisztán látom a gépezet működését: nem öl, élni hagy. És semmi többet. A kultúrpolitika. Egy baromi társaság (nem színesek, Szentkuthy, mint a te mézárósaidd, ezek körül nincsenek cselszövő nők, pávák és sleppek, ezek erényesek és szürkék, hasasok, de semmijük sincs, csak a hatalmuk) – ez lassan, de fölényesen számol veled, irányít, enged vagy nem enged.

Minden kicsinyes. Te magad is az vagy.

Hogy is történt? A „kongresszussal” begratták az országot, aztán visszacsinálták. De mit? Ki támadott kit? Ádám, a „bölc”, Kerényi, a „bölc” („a Madáchban marad!”) – mit tudtak ők? És mit nem tudtam én? Nem voltam tisztában Aczél György „hintapolitikájával”? Dehogynem, kezdettől fogva. Miben bíztam mégis? Még mindig a saját erőmben! Elfelejtettem, hogy már nem vagyok húszéves. (Pedig ugye Kerényi ezt is megmondta „becsületesen”: már nem én vagyok a hősszínész!)

Ez mind lehet. Körülöttem a pillantások csodálók – és szánakozók. Ha még van időm, ha még bírom, majd elvállik, uraim...

És itt óriási szerepe van Hendrikjének! Ha ő, ha mi ketten, ha hagyja, hogy én, ha ő is tudni fogja...

Mert már fogytán az erőm. Minden érzéki fantáziám végén a szeretet van, ez éppen az én „bölcességem”. Ki hinné, ugye? Hisz ez a megértés és szeretet az, ami néha lemondásba bicsaklik át.

Egy hete Hendrikje nélkül vagyok. Ilyenkor a vágyam és fantáziám szabadabbnak érzi magát, életem viszont csökevényes.

Soha ilyen fölényeskedő és pirinyó népséget, mint mi vagyunk! A „bölc” magyar fajta, akivel eddig csak kibasztak, bölcessége megérdemelt jutalmaként... Aki itt nem „bölc”, az futóbolond?

Ha el tudnám felejteni és úgy írnék!

November 15.

Reggel van. Nemsokára indulok Kecskemétre, ezúttal egyben Hendrikjéhez. Nem tudom, hogy ő „ért-e” engem, de szeret, és én szeretem.

Mit tudtam Ferkóról, amikor még nem láttam a sírját? Amikor még nem ismertem negyvenéves leányát? Mit tudtam Ferkóról, mielőtt „árulásaim” után visszakanyarodtam hozzá?

De nem volt az árulás. Ő se tartaná annak. Életem ostobaságának, felületességének, silányságának természetes megnyilvánulása volt.

November 19.

Ezeken a lakótelepeken a legszörnyűbb a fiatal családok a sok gyerekkel. Tudniillik sokgyermekes családok kapnak lakást, tehát csinálják a sok gyermeket. Ettől az egész környék, az ABC környéke, a lift, a kocsik parkolóhelyei, minden valahogy sci-fibe illő tenyészet. És ebben a tenyészetben a fiatalok szépsége és egészsége éppoly visszataszító, mint a porontyok állítólagos bája. Egy magamfajta régi világból itt maradt fickó úgy jár köztük, mint a rovarok közt, némi undorral és félelemmel, hátha hozzám érnek, maga sem tudja, mit tegyen, leplezze-e, hogy undorodik tőlük vagy taposson közibük, söpörje le a nadrágja száráról undorodva.

Három emelet a színészeké. Premier után az ajtók kinyílnak, hol az egyik, hol a másik lakásban gyűlünk össze (ez a folyosó a Ruszt-klikk, tehát a szorosabban vett, az igazi társulat folyosója), hangosan nevetgélünk, majd kihordjuk a székeket, egyéb ülőalkalmatosságokat a folyosóra, ott üldögélünk, pletykálunk, nevetünk. Hendrikje köztük. Én már lefekszem az ágyamba, de behallatszik a zajgásuk, vidám ricsajuk, néha egyik-másik bekukkant hozzám. Milyen kedves közösség! Nem illúzió-e?

Az „igazi vidéki” színészek rétege mindig újra kimutatja a foga fehérét. (Köztük ez a szerencsétlen párttitkár, aki Ruszt ellen is felvonult, amikor tehette.) Vidéki és pesti; felfuvalkodott sztárok. Velük szemben ez a félig gyerek Szurdi is legalább férfiasan konzekvens, szerény. Ezt nem szabad elfelejteni: a színészeken nincs mit védeni!

Klee-kiállítás

Előszörre a kiállítás nem hat rám, túl sok a néző, a közönség modora is zavar. Inkább őket nézem: mint a Mokka eszpresszó közönsége akadémista koromban: a „baloldali értelmiség”. Nem tudom, rokonszenvesek-e vagy sem. Úgy élnek, úgy túlélnek, újra-termelődnek, ebben van valami naiv bizakodás, mintha még mindig abban reménykednének, hogy átvehetik a hatalmat, és lám, eljöttek ide is, Kleehez. Milyen kár, hogy a sznobéria kissé árt a jellemnek is. (Hisz ez a Klee micsoda jellem is – úgy mellékesen!) De talán igazságtalan vagyok velük, talán mégiscsak a föld sója ők, valahogy.

Este Iván. Szemrehányást tesz, hogy barátságunkat hagyjuk – hagyom elhalni. „Öregszünk”, mondja. Közben beállít Román Gyurka – ő bezzeg nem öregszik. De Ivánra éppúgy vágyom, mint Kleere.

Mert alig tudtam kivárni, hogy ma, két nappal később, újra lássam a kiállítást, ezúttal Hendrikje társaságában (vasárnap Juli volt velem). Ezek a képek olyan boldogságot okoznak, mint a szerelem. Páratlan ember ez. És végső hatása: alig tudok mocnanni, tollat a kezembe venni. Alig tudok élni utána, kétségbeeséstől és elragadtatottságtól, a távolságtól, amely életem és e képek közt tátong.

Mihez kezdjek? Hova? Mit?

És mind, az egész közönség, milyen távol vagyunk a képektől! Micsoda magány! És milyen ironikus felülemelkedés a magányon, micsoda kísérteties jóság. A pillanat szívdobbanása és a létezés igáján felülemelkedő idegenség. Kiűzne a világból. Engem ez lázít fel, ez az, amit nem tudok elviselni és amit elviselek.

Iván és Pilinszky verseit is olvasgatom. Vajon egyértelműen Iván oldalán állok-e? (Miért kell valamelyik oldalra állnom? Mert kell.) Én igen, Ivánt választom, de értem, hogy a világnak miért Pilinszky kell.

Akkor ejt rabul, akkor kényszerít térdre, akkor győz le, amikor már semmi sem kényszerít, nem kényszeríthet? Mert ugyanakkor elértem saját határainhoz?

December 3.

Nemsokára elkezdem próbálni a *Gergelyt*.

Többnapos depresszió után.

Ez a tanulmánykötet teher rajtam.

Klee + néhány mondat Szentkuthy + Iván + ez a csömör + hazám.

Minden az ismeretlenbe vonzana, ami a jelenben tart, az a hiúság, az önigazolás és bosszúállás vágya + néhány kicsinyes gond és szenvedély és kétely.

Mindez műfaji kérdés. Már az első lépésnek ki kell vetnie e sorból, ahogy a szekér kibicsaklik, visszavonhatatlanul, a kocsinyomból.

December 7.

Emlékezni: ez az „új” élet formája. Ez az élet törvénye.

A világ tán azt hiszi, hogy Kecskemét menekülés vagy hepciáskodás.

Számomra: a visszavonulás egy lehetősége. De ez lehet optikai csalódás is. A „viták”, a „szenzáció” csak zavart, a múlthoz kötött. Ezért vizsgáljuk most, hogy kiadjam a színész-rendező cikket is. (Bár a kecskeméti szeretnék, ha kiadnám.) Unom a vitákat.

No igen: ösztöneimben is tekintettel vagyok a világra. Ezt fejezi ki, hogy színész vagyok. Helyzetemben van valami tarthatatlan. Nem alkalmazkodom eléggé a kedvező helyzethez. Belső okokból nem tudom kihasználni a lehetőségeket, amelyeket teremtettem.

Gyerekkori állapotomat állítottam helyre, de csak vázlatosan, nem teljesen. A teljességhez teljes felnőtt szuverenitás kell.

Soha nem érhetjük el egy állapot teljességét, minden csak töredék? Goethe teljes fiatal, teljes-férfi, teljes-öreg volt? De ezt a képet ő hagyta ránk, ebben is van pedagógia.

December 8.

Én, az „intellektuális”! Milyen állati indulatokat ébreszt bennem ez a néhány téli nap, itt vidéken! A behavazott tetejű házak és fenn a hold – előttem a fekete fatörzsek sora – a „fasor”. Valami dühöngő, örült agresszió ebben az elragadtatottságban. Engem neveznek „intellektuelnek” ezek a jámbor hívő széplelkek, akik történelmi művecskéket játszanak érzelmecskekkel...

Igen, éppen ez a csendes kép, ezek a behavazott tetők, ez a vidék (bár csilingelő szánkók nincsenek már erre, még csak az kéne), ez az, ami engem megráz, hogy nekimennék, szétszaggatnám, ez a düh, mint a nemiség, holott ez *idill*. Elegem van!

Ezzel mit kezdenék?

Vadállati ihlet.

Operett: bajadérok, horgoló bajadérok a színpalak mögött.

Gergely komolysága: végre otthon.

Székhelyi elcsábíttatása.

Shaw-est a tévében. (A párt gratulál a döntéséhez!)

Másfél napi ijedelem után újra otthon. Milyen szép az otthonom! Szól a zene, Ruszt Jóska szalagjai. Jimmy bájos gyerekpofájával néz fel rám, és ha viszonzom pillantását, azonnal elkezd bajadérriszálását a gyönyörtől. Szól a telefon, és aki meghallja a hangom (a kecskeméti gyerekek), felsikolt az örömtől: itthon vagyok? És Hendrikje, aki mellettem él, velem él – sokszor úgy érzem, hogy értem él ez a nő...

Ugyanabban a szobában voltam, mint nyáron, de ezúttal nem egyedül, az én régi ágyamban egy öreg professzor feküdt, én csak betolakodott voltam. Az öreg egész nap bóbiskolt, valami hibernált állapotban. Egy másik szobában Egri Pista, megvénülve.

Ez a másfél nap kórház – Hendrikje levelei, a kecskeméti reakciója, hogy láttam, mit jelentek nekik, jobban meggyőzött róla, hogy életemnek objektív jelentősége is van, mint sikereim, a pesti közönség állítólagos „felháborodása”, hogy elmentem stb.

Ezeknek szükségük van rám!

Nem tudom, nem először élem-e át ezt, a világ először reagál ilyenformán jelenlétemre mint szükségesre, helyesre, jóra.

Egy világ helyett Kecskemét? Ez, úgy látszik, nem is olyan fontos. Valamit elhittem, amiben eddig kételkedtem. Ádám, a pesti színházi világ, Aczél György inkább arról akartak meggyőzni, hogy nem számítok, a pesti közönség édeskés rajongásával és ugyanakkor pletykáival az állandó félreértés közérzetét fokozta csak bennem. Most, néhány baráti gesztus, szó, féltés, öröm, hogy meghallják a hangomat, meggyőz arról, amiről eddig csak legközelebbi barátaim tudtak meggyőzni: hogy szükség van rám.

Erre van nekem leginkább szükségem.

És hogy most ezt így érzem, talán Hendrikje két levele leginkább... Az ő jelenléte...

(A hagyatékából sajtó alá rendezte Vass Éva.)

Rába György

A KALIFA KALANDJAI

Most megismerem népem városom
döntöttem kolduscondrában bejárom
rejtő álöltözékben sárosan
bebocsáttatásért zörgetve záron
kunyoráltam egyetlen éjszaka
békéjére szállást s okultam így én
ifjú vén víg mord mind-mind kalifa